

UKRZYŻOWANY MĘŻCZYŻNA Z GIV'AT HA-MIVTAR

W czerwcu 1968 r. znaleziono w grobowcu w północnowschodniej Jerozolimie (Giv'at ha-Mivtar) szczątki szkieletu ukrzyżowanego mężczyzny o Jehohanan¹. Mężczyzna w wieku około 24–28 lat miał 167 cm wzrostu. N. Haas przeprowadził badania anatomiczne². Dzięki dobrze zachowanym szczątkom kości twarzowych i czaszki zrekonstruował on wygląd twarzy. Stwierdził nawet, że matka mężczyzny przeżyła jakiś szok w okresie początkowej ciąży, co uwiódociło się w ukształtowaniu czaszki. Po porodzie wygląd głowy ustabilizował się. Nie ma natomiast oznak chorób czy niedożywienia. Tułów rozwinięty prawidłowo. Mężczyzna nie pracował ciężko fizycznie. Należał on prawdopodobnie do uprzywilejowanej grupy społecznej, skoro jego szczątki znalazły się w ossuarze.

Jehohanan był jednak ukrzyżowany. Jego nogi, ułożone równolegle do siebie, przebił żelazny gwóźdź, zakończony płytką drewnianą z drzewa pistacji albo akacji. Także w ostrzu gwoździa znaleziono resztki drzewa oliwkowego (z pnia krzyża?). Długość gwoździa wynosiła 11,5 cm, z zakrzywieniem 9,8 cm. Ślady ukrzyżowania znajdują się także w prawym przedramieniu, które zostało przebite gwoździem. Obydwie kości piszczelowe i lewa kość łydkowa musiały być łamane. Szczególnie prawa kość piszczelowa (goleń) nosi ślady silnego uderzenia. Ślady tego silnego uderzenia widoczne są także w lewej kostce u nogi, w złamanym lewym goleniu i kości łydkowej. Bez wątplenia chodzi tutaj o ukrzyżowanie. Poza tym ślady w prawej kości skokowej prowadzą do przekonania, że obydwie nogi zostały obcięte, aby lepiej można było zdjąć zwłoki z krzyża.

Na ossuarze ze zwłokami ukrzyżowanego i ze zwłokami dziecka (prawdopodobnie syn ukrzyżowanego) znajdują się dwa epigrafy³:

¹ V. T z a f e r i s, *Jewish Tombs at and near Giv'at ha-Mivtar*, IEJ 20 (1970) 18–32; V. M o l l e r - C h r i s t e n s e n, *Skeletal Remains from Giv'at ha-Mivtar*, IEJ 26 (1976) 35–38; H. W. K u h n, *Zum Gekreuzigten von Giv'at ha-Mivtar. Korrektur eines Versehens in der Erstveröffentlichung*, ZNW 68 (1978) 118–122; H. W. K u h n, *Die Kreuzesstrafe während der frühen Kaiserzeit. Ihre Wirklichkeit und Wertung in der Umwelt des Urchristentums*, ANRW II. 25. 1., 648–793, szczeg. 711–717.

² N. H a a s, *Anthropological Observations on the Skeletal Remains from Giv'at ha-Mivtar*, IEJ 20 (1970) 38–59.

³ J. N a v e h, *The Ossuary Inscriptions from Giv'at ha-Mivtar*, IEJ 20 (1970) 33–37; Y. Y a d i n, *Epigraphy and Crucifixion*, IEJ 23 (1973) 18–22.

a. Jehohanan

b. Jehohanan syn *hgqwl*.

O jakie imię *hgqwl* tutaj chodzi? Dotychczas nie mamy zadowalającej odpowiedzi. Jest rzeczą możliwą, że chodzi tutaj o jakieś greckie słowo, np. *ankylos* (skrzywienie)⁴. Sens byłby więc: syn skrzywionego, tzn. ze skrzywionymi nogami ukrzyżowanego. Być może, że krewni ukrzyżowanego taki tytuł umieścili, skoro do ossuaru włożyli zwłoki z gwoździem, który wskazuje jednoznacznie na ukrzyżowanie.

Kiedy Jehohanan został ukrzyżowany? W roku 63 przed Chr. Rzymianie zdobyli Jerozolimę. Od tego czasu zaczyna się intensywna era „krzyży” w Palestynie. Najprawdopodobniej Jehohanan został ukrzyżowany za czasów prokuratora Feliksa w latach 52–60 po Chr., gdyż wtedy – według świadectw Flawiusza – prawie że codziennie krzyżowano buntowników przeciwko władzy rzymskiej; pewniejsze datowanie: 1 w.n.e.–65 n.e.⁵.

Jakie znaczenie ma znaleziony szkielet ukrzyżowanego? Ponieważ chodzi tutaj o krzyżowanie z czasów Chrystusa, ma to ogromne znaczenie dla rekonstrukcji danych Nowego Testamentu⁶:

1. Ciemnoczerwona wzgl. ciemnobrązowa plama wskazywałaby na namaszczenie kości ukrzyżowanego. Pospiesznie wysuniętą paralelę do Mk 16, 1 i Łk 23, 56 (pójście do grobu kobiet w celu namaszczenia zwłok Chrystusa) nie można wziąć pod uwagę, gdyż kości mężczyzny z Giv'at ha-Mivtar zostały namaszczone dopiero wtedy, kiedy złożono je do ossuaru.

2. Do krzyża przybito nogi, w co ostatnio powątpiewano, na podstawie braku bezpośrednich świadectw pozabiblijnych z 1 w. po Chr. Przybicie nóg do krzyża wymienia Justyn (Apol. 35, 5–7 i Dial. 97, 3n). Łk 24, 39 wspomina o ranach na nogach. J 20, 25 (a także 20.27) mówi wyraźnie o użyciu gwoździ przy nogach podczas procesu krzyżowania.

3. Gwoźdźmi przybijano również nadgarstek ręki a nie samą rękę, chociaż i ta ostatnia forma jest możliwa, przyjąwszy, że przy krzyżowaniu posłużono się też podporą (*sedile*) dla wiszącego korpusu.

4. Jehohananowi połamano nogi. Według J 19, 31–33 obydwu złoczyńcom połamano nogi (*crurifragium*). Jezusa oszczędzono, aby wypełniło się Pismo (Ps 34, 21 oraz odnośnie do baranka paschalnego).

⁴ H. W. K u h n, *Der Gekreuzigte von Giv'at ha-Mivtar. Bilanz einer Entdeckung*, [w:] E. D i n k l e r F S – *Theologia crucis – signum crucis*, wyd. C. A n d r e s e n, G. K l e i n, Tübingen 1979, 303–334, cyt. *Theologia crucis*.

⁵ H. W. K u h n, *Theologia crucis*, dz. cyt., 319.

⁶ Zob. tamże, 327–332; J. C h m i e l, *Znaczenie odkrycia ossuarium człowieka ukrzyżowanego dla egzegezy Męki Pańskiej*, „Ruch Bibl. i Lit.” 25 (1972) 229–234.

go Wj 20, 10; Lb 9, 12). Według Ewangelii Piotra 4, 14 nie łamano kości jednemu ze złoczyńców, gdyż ten przed śmiercią nawrócił się. W tekstach bizantyjskich wzmianki o crurifragium przy krzyżowaniu pochodzą dopiero z 4 w. po Chr.

5. Jezusa złożono do grobu w wykutej skale, Jehohanana w wykutym piaskowcu. Ciało Jezusa zdjął z krzyża jego zwolennik Józef (Mk 15, 46 par. Łk 23, 53), ciało Jehohanana zdjęli żołnierze rzymscy, o czym świadczą obcięte nogi.

Wiedeń

Ks. NORBERT MENDECKI

S. Germana Zofia Wesołowska

ONA ŻYŁA LITURGIĄ. O SIOSTRZE RENACIE NIEPOKALANCE W CZTERDZIEŚTĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI

Mała, niepozorna, „wcale nie piękna”, ale o żywych, promiennych jasno niebieskich oczach dziecka – siostra Renata Fudakowska tak dobrze była znana miłośnikom liturgii przed jej soborową odnową. Odeszła do Pana w wieku lat 83 w cichym klasztorze, wtedy jeszcze na przedmieściu Nowego Sącza, dn. 13. 01. 1956 roku.

Urodziła się 3. 10. 1873 r. w Turbowie, pow. Winnica, gub. Kiwskiej, w zamożnej rodzinie ziemiańskiej o licznych koligacjach arystokratycznych. Była najstarsza z sześciorga dzieci małżeństwa Kazimierzy Lempickiej z Zygmuntem Fudakowskim. Rodzina ojca była aktywna na polu naukowym oraz zaangażowana patriotycznie. Stryj jego, Bolesław Fudakowski (†1878) jako pierwszy Polak, fizjolog-chemik, prowadził śmiało prace doświadczalne w jednej z nielicznych wówczas w Europie pracowni chemii lekarskiej przy Uniwersytecie Warszawskim i opublikował I tom pionierskiego podręcznika chemii lekarskiej. Cioteczny dziadek s. Renaty, Wincenty Chościak-Popiel biskup płocki, był 5 lat na Syberii, potem został arcybiskupem warszawskim (†1912). Ojciec, Zygmunt Fudakowski, był organizatorem przemysłu cukrowniczego w swym majątku, podobnie jak jego krewni. Jako młody chłopiec za udział w powstaniu styczniowym był zesłany na Syberię, skąd udało mu się zbiec razem z kuzynem, Leonem Zbyszewskim, późniejszym zmartwychwstań-